

Lietuvos ir Lenkijos santykiai autoritarizmo sąlygomis

A r ū n a s G U M U L I A U S K A S

Šiaulių universitetas

Pagrindiniai žodžiai: *autoritarizmas, sanacija, Juzefas Pilsudskis, Antanas Smetona, Augustinas Voldemaras, Juzefas Beckas, Stasys Lozoraitis, atšilimo galimybės laikotarpis, Tadeušas Katelbachas, Valentinas Gustainis, Dovas Zaunius.*

Pirmosios Lietuvos Respublikos užsienio politika lietuvių istoriografijoje aiškiai skirstoma į du pagrindinius laikotarpius. Pirmasis tęsiasi nuo valstybės atkūrimo iki 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo, o antrasis – ligi sovietinės okupacijos. Tokios chronologinės ribos figūruoja beveik visų istorikų darbuose. Tiesa, pasitaiško ir nežymių korekcijų. Antai Vytautas Žalys monografijoje pasirinko chronologinių ribų pradžia 1925 metus, bet tik dėl to, kad, anot autoriaus, „studija papildyta įvadu, skirtu lietuvių diplomatijai 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo išvakarėse“ (Ž a l y s 2007, 14). Autoritarinio režimo laikotarpio užsienio politika taip pat lietuvių istoriografijoje bandoma suskirstyti į atskirus etapus. Jau minėtas V. Žalys užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio asmenyje išvelgė „Naujojo kurso“ pradžią (LD 1999, 36–37). Pastaruoju metu lietuvių istoriografijoje atsirado naujas Lietuvos ir Lenkijos santykių tarpukariu etapas – atšilimo galimybės laikotarpis (G u m u l i a u s k a s 2006; G u m u l i a u s k a s 2008a; G u m u l i a u s k a s 2008b). Be to, išplėtos Vilniaus klausimo chronologinės ribos nuo 1920 m. spalio 8 d. Suvalkų sutarties sulaužymo iki 1939 m. rugpjūčio 22 d. Antano Smetonos pasirašyto rašto dėl generalinio konsulo pareigybės įsteigimo Vilniuje, Lenkijoje (G u m u l i a u s k a s 2008a, 58).

Autoritarizmo sąlygomis valstybės valdyme aiškiai išsiskiria vieno asmens, kuris pats ar su jam ištikima žmonių grupe vykdo valdžią, vaidmuo. Vadinasi, po 1926 m. perversmų Lenkijos ir Lietuvos užsienio politiką formavo šių šalių lyderiai – Juzefas Pilsudskis bei Antanas Smetona. Pirmasis, kaip didelės valstybės vadovas, turėjo žymiai platesnių interesų tarptautinėje erdvėje. Kita vertus, J. Pilsudskis, formuodamas savo šalies užsienio politiką, ne tik reiškė sentimentus Lietuvai, bet ir bandė ją įtraukti į Lenkijos kuriamus tarptautinius projektus, tarp kurių svarbiausias buvo federacinės valstybės sukūrimas. Pastaroji problema – gana populiarė lenkų istoriografijoje. Antai Tomašas Nalenšas teigė, jog J. Pilsudskis „turėjo viltį atplėšti nuo Rusijos kitų tautų apgyvendintas teritorijas bei surišti jas federacijos mazgu su Lenkija. <...> Rytų Europos Sąjungoje jis matė Lietuvą, Uk-

rainą, Baltarusiją. Drašiausi planai apėmė teritorijas nuo Suomijos iki Kaukazo šalių. Lenkija dėl savo ekonominių, karinių, kultūrinių galimybių turėjo atlikti šioje sąjungoje hegemono vaidmenį“ (P o l s k a 2007, 538–539). Pagrindą tokiems planams suteikė dar Jogailaičių suformuota valstybė. Jie aiškiai kertasi su dažnai istoriografijoje eskaluojamu J. Pilsudskio, kaip aršaus kovotojo su komunizmu, įvaizdžiu. Maršalui ši problema rūpėjo tik keliais aspektais:

- 1) kova su komunizmu Lenkijos valstybės viduje;
- 2) Lenkijos sienų saugumas nuo Sovietų Rusijos invazijos;
- 3) bolševikinės Rusijos transformacijos ateityje galimybės.

Vadinasi, J. Pilsudskis kovojo su komunizmu tik tiek, kiek šis grėsė Lenkijai. Be to, jo šalies ateities vizija gerokai skyrėsi nuo kito žymaus lenkų politiko Romano Dmowski pozicijos. Pastarasis siekė išvengti karo su Sovietų Rusija, bet norėjo atsikratyti bolševikinės vyriausybės Maskvoje. Tik sukūrus rusams demokratinę valstybę, anot R. Dmowski, atsirastų galimybė susitarti su nauja Rusijos valdžia ir inkorporuoti į Lenkijos sudėtį buvusias Kauno, Vilniaus, Gardino gubernijas, didesnę dalį Minsko gubernijos, Voluinę, dalį Podolės (Ibid., 539). Abu minėti lenkų politikų planai turėjo tiesiogiai paliesti Lietuvos valstybingumo perspektyvas. Tik Lenkijos tautiniai demokratai aiškiai išreiškė savo imperialistinius tikslus. Tuo tarpu J. Pilsudskio poziciją galima vadinti ženkliai nuosaikesne. Pagrindines jos idėjas maršalas pateikė 1919 m. balandžio 22 d. kreipimesi „Į buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojus“ po lenkų armijos įsiveržimo į Vilnių (LLS 1998, 26–27). Dokumente J. Pilsudskis patvirtino savo išskirtinę poziciją Lietuvos atžvilgiu: „Ši nuolatinės nelaisvės padėtis, labai gerai žinoma man pačiam, kaip gimusiam šioje nelaimingoje žemėje, pagaliau turi būti panaikinta ir pagaliau šioje lyg Dievo užmirštoje žemėje turi įsivyrtauti laisvė ir teisė laisvai, niekieno nevaržomai išsakyti siekimus ir poreikius“ (Ibid., 26). Siekiai – gražūs, bet jų realizacija – nelabai. Vidurinės Lietuvos atsiradimas reiškė Juzefo Pilsudskio planuotos federacinės valstybės formavimo pradžią. Analogiškos pozicijos laikosi lenkų istorikai (P o l s k a 2007, 548). Beje, jie kartu konstatuoja nevienareikšmišką tarptautinės bendruomenės požiūrį į Vidurinės Lietuvos suformavimo faktą. Nemanau, kad Vilniaus krašto okupacija bei aneksija, net ir realizuojant iškiliausius maršalo planus, turėtų būti traktuojami kaip eilinės teritorijos „užėmimas“ (KDP 2008, 233; HPWD 2007, 222; L e c z y k 2006, 102; HP 2006, 479). Tai patvirtino ir Tautų Sąjungos pozicija. 1921 m. rugsėjo 24 d., šioje tarptautinėje institucijoje svarstant Lenkijos ir Lietuvos konflikto sureguliuavimo klausimą, anglų lordas Robertas Cecilis savo kalboje pareiškė, jog „negalima prasilenkti su tuo faktu, kad spalio 7 d., rodos, įvyko susitarimas, kuriuo lenkų kariuomenė privalėjo galutinai pasitraukti iš šio rajono, o spalio 9 d. lenkų pulkai paėmė Vilniaus miestą. Tai mums – aš kalbu kelėtos mano tėvynainių akivaizdoje, kurie žinos, ar aš klaidingai reiškiu savo tėvynės nuomonę – rodos negalima išteisinti dalyko. <...> Leiskite man pridurti, kad niekas tiek nepagelbėtų sugražinti Lenkijai didžiųjų Vakarų Europos minių užuojautas, kaip gen. Želigovskio kariuomenės atsitraukimas ir to viso nelaimingo žygio likvidavimas“ (LB 1921, 14). Nors lordo kalba buvo gana

aštri, bet jo pasiūlymu priimta Tautų Sąjungos deklaracija – aptaki. Kita vertus, ji kvietė susitaikyti kaimynes valstybes: „plenumas ragina sudaryti sutartį, kuri reikalinga joms ir viso pasaulio taikai“ (Ibid., 15). Deja, parlamentarizmo laikotarpiu tiek lenkų, tiek lietuvių politikai, diplomatai taip ir nerado išeities iš susidariusios padėties. Susitarimui trukdė bei įtampą kaitino abiejų pusių politinių partijų nuostatos. Jos kėlė tokius populistinius šūkius, jog atrodė, kad kiekvienos šalies tolesnė egzistencija rėmėsi tik į Vilniaus priklausomybės klausimą.

Autoritarinio režimo laikotarpiu Varšuvos ir Kauno santykių perspektyvai turėjo įtakos kaimyninių šalių vadovų pozicijos. Antanas Smetona buvo nacionalinės valstybės šalininkas. Pradžioje jis santykius su Lenkija grindė šūkiu „Mes be Vilniaus nenurimsim!“. Beje, šios giesmės žodžių autorius Petras Vaičiūnas lenkų istoriografijoje net painiojamas su Vincu Kudirka, kaip Lietuvos himno autorius (C e n c k i e w i c z 2006, 260). Antanas Smetona nežadėjo jokių kompromisų lietuvių istorinės sostinės klausimu: „<...> visas pasaulis sužinojo, kad Lietuva niekuomet neatsizadės Vilniaus krašto“ (S m e t o n a 1992, 29).

Po 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmo ministras pirmininkas Augustinas Voldemaras tapo ir užsienio reikalų ministru. Jis šias pareigas ėjo iki 1929 m. rugsėjo 19 d. Augustinas Voldemaras pasižymėjo kaip kietos politikos šalininkas bei mėgstantis lyderiauti žmogus. Dėl šios priežasties jis nesidalijo valdžia savo veiklos srityse su šalies Prezidentu. Tad galima laikyti, kad autoritarinio režimo pradžioje A. Voldemaras turėjo didesnę įtaką Lietuvos užsienio politikai nei Antanas Smetona. Ne veltui aukšti užsienio valstybių pareigūnai lietuvių vykdomą politiką tarptautinėje erdvėje labiau siejo su ministro pirmininko asmeniu (*LURM* 1999, 232).

Juzefas Pilsudskis, tapęs diktatoriumi, taip pat bandė užmegzti tiesioginius santykius su A. Voldemaru. Maršalas į Kauną pasiuntė seną ministro pirmininko pažįstamą profesorių R. Smal-Stocky. Pastarasis, būdamas Ukrainos vyriausybės nariu, įtraukė A. Voldemarą į savo šalies delegaciją, vykstančią į 1918 m. Bresto taikos derybas (E i d i n t a s 1993, 153). Kazys Grinius prisiminė, kad J. Pilsudskis „buvo nutaręs eiti kompromisan ir Vilnių padaryti savotiška abiejų kraštų valdoma dominija“ (Ibid.). R. Smal-Stocky turėjo Kaune išsiaiškinti, kiek Lietuva būtų palanki tokio plano įgyvendinimui. Tačiau Augustinas Voldemaras šiuo klausimu buvo nepalenkiamas ir reikalavo Vilniaus krašto sugrąžinimo. Jis nebijojo taip pabloginti santykius su Varšuva ir aiškiai orientavosi į antilenkišką sąjungą su Benitu Musoliniu (Ibid.). Kartais tokia kieta pozicija A. Voldemarui net padėdavo greitai išspręsti įsisenėjusias užsienio politikos problemas. Taip jam pavyko žaibiškai sureguliuoti visus diplomatinius nesusipratimus su Vatikanu (K a s p a r a v i č i u s 2008, 296). Tačiau Vilniaus klausimas nepajudėjo nė iš vietos, nes abi konfliktuojančios pusės tik žarstė viena kitai kaltinimus, bet neieškojo kompromiso.

1927 m. rugpjūčio 19 d. J. Pilsudskis, kalbėdamas Varšuvoje apie Lenkijos ir Lietuvos santykių perspektyvą, išskyrė A. Voldemaro antilenkišką politiką (*KZJP* 2007, 45). Metų pabaigoje šie politikai pagaliau susitiko. Gruodžio 10 d. Tautų Sąjungos Tarybos slaptajame posėdyje, svarsčiusiame Lietuvos ir Lenkijos santy-

kius, už derybų stalo sėdo ne tik Prancūzijos užsienio reikalų ministras Aristidas Brianas, žymus Didžiosios Britanijos politinis veikėjas Nevilis Artūras Čemberlenas, Veimaro Respublikos kancleris bei užsienio reikalų ministras Gustavas Stresemannas, bet ir Juzefas Pilsudskis, Lenkijos užsienio reikalų ministras Augustas Zaleskis, pulkininkas Juzefas Beckas, taip pat Augustinas Voldemaras, Dovas Zaučius (Ibid., 62). Maršalas siekė išgirsti iš Lietuvos premjero lūpų nuostatą apie taikos užtikrinimą su Lenkija. Kartu jis pareiškė, jog visoje šalyje ta proga bažnyčiose bus giedama *Te Deum*. A. Voldemaras, atsakydamas į maršalo klausimą, patvirtino, kad karo padėties tarp kaimyninių valstybių ir taip nėra. J. Pilsudskis kalbėjo apie būtinybę sudaryti taiką, po kurios tarpusavio konflikto detales turėtų spręsti užsienio reikalų ministrai. A. Voldemaras, atsisveikindamas su maršalu, diplomatiškai pasakė, jog yra dvi *Te Deum* rūšys – viena giedama vardan taikos, kita – vardan pergalės. Lietuvos užsienio reikalų ministras pasisakė už pirmąją (Ibid., 62–63). Tačiau tai buvo ir viskas.

Nesant diplomatinių santykių abi pusės įvairiais būdais stengėsi gauti informaciją apie padėtį kaimyninėje šalyje iš pirmų lūpų. Tuo tikslu J. Pilsudskis nevengė kontaktų ir su politiniais Lietuvos pabėgėliais. 1927 m. spalio 27 d. Belvederyje jis priėmė Jeronimą Plečkaitį ir Juozą Paplauską (Ibid., 52). Šie socialdemokratai 1927 m. rugsėjo 8–9 d. rengė sukilimą Tauragėje ir Alytuje prieš tautininkų režimą. Sukilimui nepasisėkus, abu politikai pabėgo į užsienį. Susitikimo Varšuvoje metu buvo kalbama apie politinę situaciją Lietuvoje. Tačiau maršalas liko nepatenkintas diskusijos rezultatais, nes nieko naujo nesužinojo. Tų pačių metų lapkričio 24 d. J. Pilsudskis Vilniuje priėmė keliolikos emigrantų iš Lietuvos grupę, vadovaujamą J. Paplausko. Pokalbio metu maršalas žadėjo padėti atidaryti Lydoje lietuvių emigrantų skyrių.

Gana netikėtai svarbią vietą J. Pilsudskio politinėje veikloje užėmė Aleksandras Lednickis, turėjęs teigti maršalui informaciją apie padėtį Lietuvoje. Jis buvo verslininkas, politikas, advokatas ir filantropas. A. Lednickis gimė netoli Minsko ir dar carinėje Rusijoje žengė pirmuosius žingsnius politikoje. 1919–1923 m. Varšuvoje jis leido savaitraštį „Tydzien Polski“, kuriame propagavo paneuropines idėjas bei rėmė Lietuvos, Latvijos, Estijos, Suomijos, Gruzijos nepriklausomybės pripažinimą. 1932 m. liepos 7 d. J. Pilsudskis su A. Lednickiu susitiko Pikeliškėse. Pastarasis jau buvo sugrįžęs iš Lietuvos ir detaliai papasakojo maršalui apie Augustino Voldemaro bei Antano Smetonos konfliktą, politinį klimatą Kaune (Ibid., 272). Tačiau tuo metu J. Pilsudskis savo dėmesį labiau sutelkė į santykių su Vokietija sureguliuavimą. Beje, šiame politiniame žaidime, anot maršalo, galėjo atsirasti vietos ir Lietuvai (Ibid.).

Antrasis J. Pilsudskio ir A. Lednickio susitikimas įvyko 1932 m. rugsėjo 22 d. Belvederyje. Jo metu maršalas paprašė verslininko skubiai nuvykti į Lietuvą, kad ten sužinotų apie kaimyninės šalies ekonominę padėtį krizės laikotarpiu, užsienio investicijų galimybes. A. Lednickis pažadėjo išvykti į Kauną tik gavęs vizą (Ibid., 278). Šį susitikimą galima vertinti kaip dar vieną maršalo bandymą tiesiogiai susipažinti su realia Lietuvos politine bei ekonomine padėtimi. Gaila, bet apie A. Led-

nickio vizitą į Kauną duomenų aptikti nepavyko. Kita vertus, šis asmuo atliko svarbų vaidmenį tiesiant tiesioginį informacijos tiltą iš Kauno į Varšuvą. Tai sudarė sąlygas nuolatinio Varšuvos atstovo veiklai Kaune. Gautinai šį darbą atliko Tadeušas Katelbachas, išdirbęs Lietuvoje nuo 1933 m. rudens iki 1937 m. sausio mėnesio pabaigos. Tai buvo naujas reiškinys Lietuvos ir Lenkijos santykiuose tarpukariu, apie kurį detaliau kalbama ir naujausioje lietuvių istoriografijoje (Gumuliauskas 2006; Gumuliauskas 2008a; Gumuliauskas 2008b). Be to, 1938 m. Varšuvoje T. Katelbachas išleido knygą „Za litewskim murem“. Joje sudėti visi laikraščio „Gazeta Polska“ korespondento straipsniai, rašyti Kaune (Katelbach 1938). Pastaruoju metu Lenkijoje susidomėta šio žurnalisto bei politiko gyvenimu. Varšuvoje pasirodė arba buvo naujai išleisti jo dienoraščiai ir atsiminimai (Katelbach 2001; Katelbach 2005). Juose T. Katelbachas ypač akcentavo J. Pilsudskio vaidmenį, siekiant sureguliuoti Varšuvos ir Kauno konfliktą. Iš dalies galima sutikti su tokia autoriaus pozicija, nes po Vilniaus krašto okupacijos bei aneksijos maršalas neleido kilti militaristiniams ekscesams iš Lenkijos pusės. Padėtis kardinaliai pasikeitė po jo mirties, kada tik ultimatas padėjo užmegzti kaimyninių šalių diplomatinius santykius.

Lietuvos ir Lenkijos santykių atšilimo galimybės laikotarpiu (1934 m. birželio 12 d.–1936 m. liepos mėn.) Kaunas taip pat turėjo savo atstovą Varšuvoje. Šias funkcijas atliko „Lietuvos aid“ žurnalistas Valentinas Gustainis, išbuvęs Lenkijos sostinėje nuo 1935 m. pradžios iki 1936 m. liepos mėn. Jis savo knygoje „Lenkai ir Lenkija“ taip pat akcentavo maršalo pozicijos svarbą Lietuvos ir Lenkijos santykių sureguliuavimo procese (Gustainis 1937). Deja, Antano Smetonos įvaizdis abiejų žurnalistų veikaluose nebuvo toks ryškus.

Išvados

Pirmosios Lietuvos Respublikos užsienio politika lietuvių istoriografijoje aiškiai skirstoma į du pagrindinius laikotarpius. Pirmasis tęsiasi nuo valstybės atkūrimo iki 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo, o antrasis – iki sovietinės okupacijos. Pastaruoju laikotarpiu ypač didelę įtaką Lenkijos ir Lietuvos santykiams darė autoritarinio režimo vadovai Juzefas Pilsudskis ir Antanas Smetona. Deja, jų pastangos sureguliuoti tarpusavio konfliktą buvo nerezultatyvios. Tam įtakos turėjo abiejų lyderių skirtingas požiūris į valstybės sandarą. J. Pilsudskis buvo Abiejų Tautų Respublikos atkūrimo šalininkas. Jis Lenkiją ir Lietuvą matė vienoje federacinėje valstybėje. Antanas Smetona buvo nacionalinės valstybės šalininkas. Jam Vilniaus priklausomybės klausimas siejosi su tautinio orumo išsaugojimu. Dėl šios priežasties abiejų šalių diplomatai neoficialiame dialoge negalėjo surasti kompromisinio varianto. A. Smetona manė, kad santykius su Lenkija padės sureguliuoti ir kartu išspręs Vilniaus klausimą tarptautinė bendruomenė. Tačiau ketvirtajame dešimtmetyje Lietuvos ir Lenkijos santykių problema prarado tarptautinį aktualumą. Teko spręsti problemą savomis jėgomis. Šioje srityje ypač pasižymėjo užsienio reikalų ministras Stasys Lozoraitis. A. Smetona jam neoficialiai suteikė veiklos laisvę santykiuose su Lenkija. Taip atsirado atšilimo galimybė. Deja, J. Pilsudskio mirtis pa-

keitė Lenkijos diplomatijos poziciją Lietuvos atžvilgiu. Tarpusavio santykius teko spręsti ultimatumo keliu.

Šaltiniai ir literatūra

- Cenckiewicz 2005 – Sławomir Cenckiewicz, *Tadeusz Katelbach (1897–1977). Biografia polityczna*, Warszawa: LTW.
- Eidintas 1993 – Alfonsas Eidintas, *Kazys Grinius*, Vilnius: Mintis.
- Gumuliauskas 2006 – Arūnas Gumuliauskas, „Dar kartą Lietuvos ir Lenkijos santykių klausimu“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*: mokslo darbai, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 342–350.
- Gumuliauskas 2008a – Arūnas Gumuliauskas, „Dar kartą Vilniaus klausimu“, *Istorija*: mokslo darbai, t. LXX/70, Vilnius: VPU leidykla, 53–59.
- Gumuliauskas 2008b – Arūnas Gumuliauskas, „Lietuvos ir Lenkijos santykiai tarpukariu: pirmieji atšilimo požymiai“, *Acta historica universitatis Klaipedensis*, t. XVI, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 65–73.
- Gustainis 1937 – Valentinas Gustainis, *Lenkai ir Lenkija*, Kaunas: Spaudos fondas.
- HP 2006 – Czesław Brzoza, Andrzej Leon Sowa, *Historia Polski 1918–1945*, Kraków: wydawnictwo literackie.
- HPWD 2007 – Wojciech Kucharski, Dariusz Misiejuk, *Historia Polski w datach*, Wrocław: wydawnictwo Dolnośląskie.
- Kasparavičius 2008 – Algimantas Kasparavičius, *Tarp politikos ir diplomatijos. Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Katelbach 1938 – Tadeusz Katelbach, *Za litewskim murem*, Warszawa: Roj.
- Katelbach 2001 – Tadeusz Katelbach, *Spowiedź pokolenia*, Gdansk: Osobita.
- Katelbach 2005 – Tadeusz Katelbach, *Rok złych wróżb (1943)*, Lomianki: LTW.
- KDP 2008 – Jakub Basista, Tadeusz Czekalski, Dobrochna Kałwa, Jacek Poleski, Krzysztof Stopka, *Kalendarium dziejów Polski*, Kraków: wydawnictwo literackie.
- KZJP 2007 – Waclaw Jędrzejewicz, Janusz Cisek, *Kalendarium życia Józefa Piłsudskiego 1867–1935*, t. 4, Kraków: Lomianki.
- LB 1921 – Lietuvos byla su Lenkija Tautų Sąjungoje ir paskutinis T. Sąjungos nutarimas, Kaunas: Užsienio reikalų ministerija.
- LD 1999 – *Lietuvos diplomatija XX amžiuje*, Vilnius: Vaga.
- Leczyk 2006 – Marian Leczyk, *Druga Rzeczpospolita 1918–1939*. Spoleczeństwo Gospodarka Kultura Polityka, Warszawa: KiW.
- LLS 1998 – *Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917–1994*: dokumentų rinkinys (sudarė V. P. Plečkaitis, J. Widackis), Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“.
- Łossowski 2001 – Piotr Łossowski, *Dyplomacja polska 1918–1939*, Warszawa: ASPRA-JR.
- LURM 1999 – *Lietuvos užsienio reikalų ministrai: 1918–1940*, Kaunas: Šviesa.
- Polska 2007 – Henryk Samsonowicz, Andrzej Wyczańcki, Janusz Tazbir, Jacek Staszewski, Tomasz Kizwalter, Tomasz Nałęcz, Andrzej Paczkowski, Andrzej Chwalba, *Polska na przestrzeni wieków*, Warszawa: wydawnictwo naukowe PWN.
- Smetona 1992 – Antanas Smetona, *Pasakyta, parašyta*, Kaunas: Spindulys.
- Tarka 1998 – Krzysztof Tarka, *Konfrontacja czy współpraca? Litwa w polityce Rządu Polskiego na uchodźstwie 1939–1945*, Opolia: Interlibro.

Trusk a 1996 – Liudas Truska, *Antanas Smetona ir jo laikai*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras.

Ž a l y s 2007 – Vytautas Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, t. 1, Vilnius: Versus aureus.

Arūnas Gumuliauskas

Lietuvos ir Lenkijos santykiai autoritarizmo sąlygomis

S a n t r a u k a

Pagrindiniai žodžiai: *autoritarizmas, sanacija, Juzefas Pilsudskis, Antanas Smetona, Augustinas Voldemaras, Juzefas Beckas, Stasys Lozoraitis, atšilimo galimybės laikotarpis, Tadeušas Katelbachas, Valentinas Gustainis, Dovas Zaunius.*

Pirmosios Lietuvos Respublikos užsienio politika lietuvių istoriografijoje aiškiai skirstoma į du pagrindinius laikotarpius. Pirmasis tęsėsi nuo valstybės atkūrimo iki 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo, o antrasis – iki sovietinės okupacijos. Pastaruoju laikotarpiu ypač didelę įtaką Lenkijos ir Lietuvos santykiams darė autoritarinio režimo vadovai Juzefas Pilsudskis ir Antanas Smetona. Deja, jų pastangos sureguliuoti tarpusavio konfliktą buvo nerezultatyvios. Tam įtakos turėjo abiejų lyderių skirtingas požiūris į valstybės sandarą. Juzefas Pilsudskis buvo Abiejų Tautų Respublikos atkūrimo šalininkas. Jis Lenkiją ir Lietuvą matė vienoje federacinėje valstybėje, o Antanas Smetona buvo nacionalinės valstybės šalininkas. Jam Vilniaus priklausomybės klausimas siejosi su tautinio orumo išsaugojimu. Dėl šios priežasties abiejų šalių diplomatai neoficialiame dialoge negalėjo surasti kompromisinio varianto. Antanas Smetona manė, kad santykius su Lenkija padės sureguliuoti ir kartu išspręs Vilniaus klausimą tarptautinė bendruomenė. Tačiau ketvirtajame dešimtmetyje Lietuvos ir Lenkijos santykių problema prarado tarptautinį aktualumą. Teko spręsti problemą savomis jėgomis. Šioje srityje ypač pasižymėjo užsienio reikalų ministras Stasys Lozoraitis. Antanas Smetona jam neoficialiai suteikė veiklos laisvę santykiuose su Lenkija. Taip atsirado atšilimo galimybė. Deja, Juzefo Pilsudskio mirtis pakeitė Lenkijos diplomatinę poziciją Lietuvos atžvilgiu. Tarpusavio santykius teko spręsti ultimatumo keliu.

Arūnas Gumuliauskas

Lithuanian and Polish relations in the conditions of authoritarianism

S u m m a r y

Keywords: *authoritarianism, sanation, Jozef Pilsudski, Antanas Smetona, Augustinas Voldemaras, Jozef Beck, Stasys Lozoraitis, the period of a possible thaw, Tadeusz Katelbach, Valentinas Gustainis, Dovas Zaunius.*

The foreign policy of the First Lithuanian Republic is divided in Lithuanian historiography into two major periods. The first period lasted from the re-establishment of the Lithuanian state to the coup of December 17, 1926; the second – from that date until the Soviet occupation in 1940. During the latter of the two periods the Lithuanian – Polish relations were heavily influenced by the authoritarian rulers of the two countries: Jozef Pilsudski and Antanas Smetona. Unfortunately, their attempts to regulate the mutual conflict were ineffectual. That was partly due to the differing attitudes of the two leaders to the structure of a state. Jozef Pilsudski was the supporter of re-establishing the Two Nation Republic. He saw Lithuania and Poland in one federal state. Meanwhile, Antanas Smetona was the advocate of a nation state. For him the question of regaining Vilnius was a matter of Lithuania's national dignity. Due to this reason, the diplomats of both countries while pursuing the unofficial dialogue were still unable to find a compromise. Antanas Smetona believed that the Lithuanian – Polish relations would be regulated and the Vilnius question would be solved with the help of the international community. However, in the 1930's the problem of Lithuanian – Polish relations lost its importance on the international stage. The problem had to be solved with the local resources. In this area the most distinguished figure was Lithuanian foreign minister Stasys Lozoraitis. Antanas Smetona unofficially gave him the freedom of action in the relationship with Poland. This created the possibility of a thaw in the international relations. Unfortunately, the death of Jozef Pilsudski changed the diplomatic position of the Polish government towards Lithuania. The mutual relations had to be solved by the means of an ultimatum.

A r ū n a s G U M U L I A U S K A S
*Istorijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[gumaras@gmail.com]*